

вим. Тому вважаємо, що санкція ч. 3 ст. 368–4 КК України потребує нової редакції з урахуванням запропонованих до неї змін.

Список використаних джерел:

1. Попрас В.О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.О. Попрас ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 234 с.
2. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности : [монография] / Р.Л. Хачатуров, Д.А. Липинский. – СПб. : Издательство Р. Аславнова «Юридический центр «Пресс»», 2007. – 950 с.
3. Ярош В.В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Ярош ; Нац. акад. прокуратури України. – Київ, 2015. – 225 с.
4. Українське кримінальне право : Загальна частина : [підручник] / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком-Інтер, 2013. – 712 с.
5. Кримінальне право України : Загальна частина : [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ ; Харків : Юрінком-Інтер-Право, 2001. – 416 с.
6. Чудик Н.О. Проблеми відбування покарання у виді арешту в Україні / Н.О. Чудик, К.А. Мудрик // Право і суспільство. – 2016. – № 2 (2). – С. 175–179.
7. Пономаренко Ю.А. Види наказаний по уголовному праву Украины : [монография] / Ю.А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с.
8. Виговська А.В. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини за вітчизняним і зарубіжним кримінальним законодавством : порівняльна характеристика / А.В. Виговська // Правова держава. – 2016. – Вип. 21. – С. 351–357.

УДК 343.9.01

ПРИЖБИЛО О.В.

**ІМПУЛЬСИВНА ЗЛОЧИННА ПОВЕДІНКА, ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СВОБОДА ВОЛІ:
ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ**

Статтю присвячено дослідженню співвідношення імпульсивної злочинної поведінки з діяльністю як свідомою, вольовою, цілеспрямованою поведінкою людини. Імпульсивну злочинну поведінку проаналізовано з позиції свободи волі. Виділено характерні ознаки імпульсивної злочинної поведінки. Зроблено порівняльний аналіз ознак імпульсивної та вольової поведінки.

Ключові слова: імпульсивна злочинна поведінка, вольова поведінка, злочинна діяльність, свобода волі, волевиявлення злочинця.

Статья посвящена исследованию соотношения импульсивного преступного поведения с деятельностью как сознательным, волевым, целеустремленным поведением человека. Импульсивное преступное поведение проанализировано с позиции свободы воли. Выделены характерные признаки импульсивного преступного поведения. Сделан сравнительный анализ признаков импульсивного и волевого поведения.

Ключевые слова: импульсивное преступное поведение, волевое поведение, преступная деятельность, свобода воли, волеизъявление преступника.

© ПРИЖБИЛО О.В. – аспірант кафедри криминології та кримінально-виконавчого права (Національний університет «Одеська юридична академія»)

The article is devoted to the research of the correlation of impulsive criminal behavior to activity, as a conscious, strong-willed, purposeful human behavior. Impulsive criminal behavior is analyzed from the standpoint of free will. Characteristic signs of impulsive criminal behavior are singled out. A comparative analysis of the signs of impulsive and volitional behavior is made.

Key words: *impulsive criminal behavior; willful behavior; criminal activity; free will, will of offender.*

Вступ. Винність – одна з обов'язкових ознак злочину. У разі вчинення злочину винною може бути тільки особа, яка має вольове відношення до його скоєння.

«Воля – це особлива форма людської активності, що припускає регулювання людиною своєї поведінки, гальмування нею низки інших прагнень і спонукань, організацію послідовності різних зовнішніх і внутрішніх дій відповідно до свідомо поставлених цілей» [6].

У класичній теорії кримінального права злочин є результатом свободи волі злочинця, а воля розглядається як єдина внутрішня рушійна сила мотивації. У кримінальному законі умисел визначається за двома ознаками – інтелектуальною та вольовою. Всі визначення поняття злочину в законодавстві та доктрині кримінального права виходять із його усвідомленості та свободи волі під час його вчинення. «Вся концепція кримінально-правової відповідальності базується на розумінні злочину як результату вільно прийнятого рішення» [20, с. 64].

Теоретичною основою для написання статті стали наукові праці таких вітчизняних і закордонних вчених, як: М. Варій, В. Дрьомін, А. Зелінський, М. Кузнецов, Т. Ліппс, М. Лоський, О. Леонтєв, В. Ойгензіхт, А. Савченко, В. Тіщенко, А. Шульга, О. Яковлев. Однак імпульсивна злочинна поведінка та її співвідношення з діяльністю і свободою волі ще не були самостійним предметом дослідження науковців.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження співвідношення імпульсивної злочинної поведінки з діяльністю як свідомою, вольовою, цілеспрямованою поведінкою людини, а також порівняння та розмежування вольової та імпульсивної злочинної поведінки.

Результати дослідження. Основною формою людської активності є діяльність, спрямована на задоволення різноманітних потреб. Очевидно, що потреби, здебільшого, не можуть бути задоволені одним вчинком або дією, у зв'язку з чим здійснюється декілька поведінкових актів. Систему поведінкових актів, які обумовлені реалізацією певних потреб і викликають зміни в навколишньому середовищі, називають діяльністю.

В. Тіщенко визнає, що в структурі сучасної злочинності дедалі більше місця став займати не масив одиничних злочинів, а сукупності злочинів тієї чи іншої спрямованості, що надає їм характеру кримінального промислу, тобто злочинної діяльності. Водночас учений вважає, що «діяльнісний підхід дозволяє аналізувати й окремо взяті злочини як певну більш-менш складну систему дій, психофізіологічних актів, учинків, що здійснюється для отримання бажаного злочинного результату, тобто як діяльність» [17, с. 139].

У психологічній літературі діяльність розуміється як «внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни, трансформацію предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових» [1, с. 686].

«Діяльність є свідомою, вольовою, мотивованою, цілеспрямованою поведінкою людини, вона виступає однією з форм людської активності і на цьому ґрунті співвідноситься з діянням, причому поняття діяння має більш соціальні та юридичні відтінки, ніж психологічні» [16, с. 20].

А. Зелінський, ретельно проаналізувавши ознаки злочинної діяльності, дав їй таке визначення: «Злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних із ними інших передкримінальних і посткримінальних дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом за допомогою постановки і досягнення окремих проміжних цілей» [4, с. 96].

З позиції О. Леонтєва, основною, або, як іноді кажуть, конструюючою характеристикою діяльності є її предметність. «Власне, у самому понятті діяльності вже імпліцитно міститься поняття її предмета (Gegenstand). Вираз «безпредметна діяльність» позбавлений всякого сенсу. Діяльність може здаватися безпредметною, але наукове дослідження діяльності обов'язково потребує відкриття її предмета» [9].

Дискусійним питанням у розумінні сутності імпульсивної злочинної поведінки й імпульсивних злочинів залишається їх співвідношення з діяльністю як активним, ціленаправле-

ним процесом, невід'ємною складовою частиною якого є предметність. Ґрунтовно вивчивши це питання, В. Дрьомін пише: «Варто визнати, що «діяльнісна» концепція злочинності не є всеохоплюючою. Дана наукова конструкція може бути використана під час аналізу практично всіх умисних і необережних злочинів, за винятком так званих «реактивних» злочинів. Хоча статистика не містить відомостей про кількість «реактивних» злочинів з огляду на складність їх ідентифікації, дослідниками відзначається їх відносно невелика кількість і тенденція до зростання» [2, с. 533].

А. Зелінський, який докладно вивчив цю проблему, вважає, що реактивні й імпульсивні злочини мають, безумовно, умисний, вмотивований характер, але позбавлені, здебільшого, ознак злочинної діяльності: «Випадають характерні для мотивації злочинної діяльності цілепокладання, свідомий вибір, планування, прийняття рішення і коригування дій у процесі їх здійснення» [4, с. 122].

«У даному випадку потрібно розмежовувати психологічний зміст поняття «діяльність», яке вживається під час аналізу поведінки конкретного індивіда, і соціальний зміст діяльності, що розуміється як соціальна практика» [2, с. 533]. Імпульсивна злочинна поведінка, яка дістала кримінально-правову оцінку, не вписується в концепцію злочинної діяльності індивіда в психологічному сенсі, хоча може бути наслідком його психологічних якостей і життєдіяльності загалом як цілісної особистості.

В. Тищенко наголошує на тому, що імпульсивні вчинки, які не охоплені або частково охоплені свідомістю (у стані фізіологічного чи патологічного афекту, сильного алкогольного чи наркотичного сп'яніння, важкого хворобливого стану), не можна назвати діяльністю. У такому розумінні поняття поведінки ширше діяльності, тому що містить систему дій, вчинків, які усвідомлюються чи не усвідомлюються особою [17, с. 142]. Це пояснюється тим, що під час імпульсивної злочинної поведінки об'єктивізується психіка. Діяльність, своєю чергою, – це об'єктивізація свідомості [11, с. 53].

Не викликає заперечень твердження, що згадані діяння тісно пов'язані із соціально значущою предметною діяльністю конкретної людини та її внутрішніми переживаннями, емоціями, потребами. Доречно згадати, що О. Леонтьєв зазначав: «Необхідно розрізнити, з одного боку, безпредметні стеничні, астеничні стани, а з другого – власне емоції і почуття, породжувані співвідношенням предметної діяльності суб'єкта з його потребами і мотивами <...> У зв'язку ж з аналізом діяльності досить вказати на те, що предметність діяльності породжує не тільки предметний характер образів, але також предметність потреб, емоцій і почуттів. Процес розвитку предметного змісту потреб не є, звичайно, однобічним. Інший його бік полягає в тому, що і сам предмет діяльності відкривається суб'єкту як такий, що відповідає тій чи іншій його потребі. Отже, потреби спонукають діяльність і керують нею з боку суб'єкта, але вони здатні виконувати ці функції за умови, що вони є предметними» [9].

«Основними характеристиками діяльності є предметність і суб'єктність. Предметність – це характеристика, яка властива тільки людській діяльності і проявляється, насамперед, у поняттях мови, соціальних ролях, цінностях. Суб'єктність означає, що людина сама є носієм своєї активності, власним джерелом перетворення зовнішнього світу, дійсності. Суб'єктність виражається в намірах, потребах, мотивах, настановах, стосунках, меті, що визначають спрямованість і вибірковість діяльності в особистісному сенсі, тобто значенні діяльності для самої людини» [13, с. 286].

На думку автора, проявам імпульсивної злочинної поведінки характерна лише суб'єктність діяльності. Під час імпульсивного злочину дії особи перестають характеризуватися предметністю, особа втрачає свою соціальну роль, однак її потреби, мотиви, настанови, звички, у кінцевому підсумку і визначають її спрямованість.

«Обов'язковою ознакою злочинної діяльності визнається її цілеспрямованість, тобто прагнення до певної мети. Цілеспрямованість не означає заперечення емоцій як енергетичної (динамічної) сили мотиву. Водночас правопорушнику доводиться робити і вольові зусилля. Як уже зазначалося, воля допомагає подолати страх перед небезпекою викриття і покарання, підсилює одні мотиви, послаблює або нейтралізує інші. Воля – це довільне створення спонукань до діяльності дійовою особою. Поведінкова активність, що відбувається без жодних вольових зусиль, стає імпульсивною або звичною» [4, с. 95]. Діяльність вичерпує себе, якщо існує поза вольовою регуляцією, якщо припиняється боротьба різнонаправлених мотиваційних тенденцій. Якщо в такій боротьбі провідна роль належить безпосереднім внутрішнім спонукам особи, то не йдеться про вольову поведінку. Тому наступним, на що хотілося б звернути увагу, є розмежу-

вання імпульсивної та вольової поведінки. Розглянемо також проблему свободи волі. Чи можна говорити про свободу волі, коли йдеться про імпульсивну злочинну поведінку?

Детермінізм та індетермінізм – два основних філософських напрями, які створені для розв'язання проблеми свободи волі. Детермінізм заперечує свободу волі. Характеризуючи детермінізм, М. Лоський писав: «Доля людини залежить, згідно з детермінізмом, частково від поведінки самої людини, але ця поведінка в кожному її прояві не вільна, вона необхідно зумовлена природою тіла людини чи її характером, впливом середовища, спадковості тощо» [8, с. 23–24].

Індетермінізм «допускає хотіння, яке б не перебувало в причинному зв'язку ні лише із зовнішніми обставинами, ні із зовнішніми обставинами у зв'язку із самою особою» [7, с. 329]. Опиратися на індетерміністичні погляди означає визнати свободу, яка не має жодних підстав, а також заперечити мотивування людиною будь-яких своїх рішень діяти так чи інакше.

Проблема свободи волі, передусім, – психологічна проблема. Незважаючи на це, у кримінальному праві та криминології їй приділено не менше уваги, зокрема під час вивчення особи злочинця. А. Шульга зазначає: «Питання про свободу волі в юриспруденції є важливим, оскільки воно безпосередньо пов'язане ще з одним питанням – питанням про відповідальність особистості за вчинене» [18, с. 89].

«Парадигма вольової поведінки припускає, що між спонуканням діяти і самою дією завжди є перехідний стан, в якому суб'єкт може передбачати і розуміти значення наслідків своїх можливих дій і в порядку саморегуляції робить свій вольовий вибір: здійснити дію або не діяти. У цьому проявляється так звана свобода волі особистості» [18, с. 88–89].

Водночас А. Шульга згадує проблему розмежування волі та волевиявлення, яка більшою мірою досліджувалася в цивільному праві щодо питання дійсності правочинів. Але для кримінальної науки розмежування волі та волевиявлення є не менш важливим, особливо у світлі вивчення імпульсивної злочинної поведінки. Одна з ознак вольової поведінки особи – єдність волі та волевиявлення як зовнішнього акту прояву останньої. Волевиявлення є актом, який не завжди відповідає волі особи.

В юридичній літературі можна зустріти вираз «порок волі». У психології таке поняття відсутнє, тому, визнаючи деякий умовний характер даного терміна, варто зауважити, що він вживається юристами на позначення окремих емоційно-вольових особистісних порушень, розладів поведінки, деякої інтелектуально вольової неповноцінності процесів регуляції суб'єктом своїх значущих із правового погляду і власних інтересів дій, коли він не міг повною мірою керувати ними. Такий знижений рівень вольової регуляції суб'єктом своїх дій, що не виходить за межі психічної норми, у рамках осудності виражається в зниженій здатності суб'єкта всебічно оцінювати ту чи іншу значущу для нього ситуацію й адекватно їй і своїм можливостям приймати рішення, повною мірою керувати своїми діями, спрямованими на досягнення поставлених цілей [14, с. 105].

Волевиявленням науковці називають дію, яка викликає, змінює або припиняє права й обов'язки, тобто зовнішній вияв волі [10, с. 207].

Під час прийняття будь-якого рішення (зокрема й раптового, злочинного) існує два його боки: внутрішній (суб'єктивний), який характеризується волею особи, і зовнішній (об'єктивний) – волевиявлення – дії, акти, вчинки. За порочної волі волевиявлення не відповідає істинним намірам особи, не відповідає її внутрішнім якостям за нормального психічного стану.

Воля є потужною спонукальною силою, що входить до мотиваційної сфери поведінки, зокрема й протиправної. Водночас деякі злочини скоюються тільки тому, що суб'єкт не може мобілізувати та правильно налаштувати волю, щоб протистояти своїм бажанням, прагненням, настановам і звичкам.

Парадигма юридично значущої поведінки у вітчизняній юриспруденції припускає наявність у людини свободи волі, проте воля і волевиявлення особистості в її поведінці можуть як збігатись, так і не збігатись [18, с. 90].

На нашу думку, імпульсивна злочинна поведінка може характеризуватися так званим «пороком волі» особистості, коли спонукання, створене ситуацією та детерміноване особливими психічними станами, без боротьби мотивів одразу переходить у дію. Така поведінка здебільшого не відповідає істинній волі особи, виникає без достатньо усвідомленого процесу мотивації, хоча не виключає наявності неусвідомлюваного мотиву. Тому імпульсивну злочинну поведінку ми називаємо не актом волі, а лише зовнішнім її проявом без достатнього усвідомлення – актом волевиявлення. За цілковитої відсутності волі буде відсутній і злочин, і відповідальність. Очевидно, що психічні аномалії, стан афекту, алкогольного сп'яніння тощо впливають не на зовнішню

дію – волевиявлення, а на волю суб'єкта, на психічне регулювання дії, на раптове рішення діяти. Щодо імпульсивної злочинної поведінки варто говорити про:

- а) невідповідність волевиявлення вольовому наміру;
- б) волевиявлення не основане на вільному вольовому рішенні;
- в) волевиявлення не впливає із правильного психічного регулювання, а є наслідком неусвідомлених настанов, деформованої свідомості за наявності психічних аномалій непсихотичного рівня, афектованих станів, а також станів алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Загалом, під час вивчення поведінки людини доводиться мати справу з мимовільними, довільними і вольовими діями [3, с. 378; 1, с. 605].

Безспірно, що мимовільні (наприклад, рефлексорні) акти руху, які відбуваються поза контролем свідомості та не виражають волю особи, не можуть утворити дію як ознаку об'єктивної сторони злочину, наприклад, рухи, внаслідок яких завдано шкоди охоронюваному законом благо, якщо вони зумовлені реакцією організму на біль від ураження струмом, вогнем тощо [5, с. 121].

Залежно від ступеня усвідомленості довільних дій розрізняють:

- обдумані довільні дії, яким притаманний високий рівень свідомості, розумності;
- імпульсивні дії, які характеризуються недостатньою усвідомленістю й обдуманістю і вирізняються підпорядкуванням емоціям у процесі їх виконання [3, с. 379].

Отже, яке ж співвідношення імпульсивних дій як різновиду довільних і вольових дій, скерованих на досягнення свідомо поставленої мети й пов'язаних із подоланням труднощів?

«Останні дослідження психологів вказують на те, що вольові та довільні дії мають спільні функції, спільний структурний елемент, але різний зміст. Так, з феноменом вольових дій і довільністю пов'язують такі функції, як свободу і гальмування спонтанної активності. Аби діяти вільно, за власним вибором, необхідно мати можливість не підкорятися зовнішньому примусу (на підставі сформованих стереотипів або фіксованих настанов) чи внутрішньому коду (за «наказом» умовного або безумовного рефлексу). Точніше, як довільні, так і вольові дії характеризуються тим, що в людини формується здатність будувати свою поведінку усвідомлено, звільняючись як від влади свого природного стану, так і від влади певної життєвої ситуації» [3, с. 379]. Це положення потребує уточнення.

Передусім, тут йдеться про різновид обдуманих довільних дій. Під час імпульсивної поведінки особа фактично не здатна повною мірою усвідомлювати свої дії, не може бути цілком звільнена від влади того чи іншого психічного стану людини та певної життєвої ситуації.

Таблиця 1

Критерії розмежування злочинної поведінки	Вольова поведінка	Імпульсивна злочинна поведінка
<i>Наявність конкретно визначеної цілі</i>	характерно	не характерно
<i>Відображення у свідомості</i>	цілком відображається у свідомості	усвідомлення лише фактичної сторони злочинного акту
<i>Предметність діяльності</i>	характерна	не характерна
<i>Наявність боротьби мотивів</i>	характерна	не характерна
<i>Механізм злочинної поведінки</i>	розгорнутий	згорнутий: починається імпульсом потреби і закінчується актом її задоволення
<i>Джерело поведінки</i>	особистість як суб'єкт волі	імпульс актуальної потреби
<i>Момент формування мотивації</i>	період мотивації передусім вольовому акту	скорочена мотивація, будується безпосередньо під час скоєння дії
<i>Наявність етапу прийняття рішення</i>	перехід від спонукання до прийняття рішення опосередкований усвідомленням мети і передбаченням наслідків	спонукання одразу переходить у виконання дії без етапу прийняття рішення, усвідомлення мети і передбачення наслідків

Здатність – властивість індивіда здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином; зокрема й психічний і фізичний стан індивіда, в якому він спроможний виконувати певний вид продуктивної діяльності [19]. Здатність індивіда контролювати свою поведінку оцінюється, зокрема, з позиції можливості усвідомлювати себе і дотримуватися установлених суспільних норм, правильно сприймати, інтерпретувати і адекватно реагувати на традиційну і незвичну ситуації [12]. Навряд чи за наявності психічних аномалій, афективних станів і стану сп'яніння (алкогольного чи наркотичного) людину можна оцінити як здатну повною мірою контролювати свою поведінку, керувати своїми вчинками, та назвати суб'єктом волі.

Імпульсивній поведінці, зокрема й злочинній, також характерна мета. Метою в такому разі є негайне задоволення імпульсу актуальної потреби, подолання суб'єктивно значущого подразника. Однак усвідомлюється лише фактична сторона імпульсивної дії, що означає розуміння відомостей про об'єкт посягання та фактичні обставини діяння. Мета як кінцевий результат діяння не є складовою частиною процесу мотивації та не перебуває у свідомості суб'єкта під час імпульсивної злочинної поведінки. Імпульсивний злочинець не здатен діяти за власним вільним вибором, а підкоряється зовнішньому примусу та внутрішнім психічним переживанням.

Безспірною є позиція С. Рубінштейна, який писав: «<...> у найбільш чистому, оголеному вигляді імпульсивні дії спостерігаються в патологічних випадках або станах, в яких нормальна вольова дія неможлива» [15, с. 603]. За патологічних станів виключається наявність злочину. До інших станів, в яких нормальна вольова дія неможлива, автор відносить: непатологічні випадки алкогольного та наркотичного сп'яніння, психічні аномалії неспихотичного рівня й афективні стани. Саме за наявності таких станів свідомо-вольовий контроль послаблюється й особа найбільш схильна до імпульсивної злочинної поведінки.

Отже, для більш детального розуміння сутності феномена імпульсивних злочинів, узагальнивши вищезазначене, порівняємо вольову й імпульсивну злочинну поведінку та представимо результат у вигляді таблиці 1.

Висновки. Підбиваючи підсумок, вважаємо, що співвідношення імпульсивної злочинної поведінки з діяльністю, а також порівняння її з вольовою поведінкою, дозволило глибше зрозуміти її сутність. Імпульсивній злочинній поведінці не характерні ознаки злочинної діяльності, відсутня її предметність. Особа не може бути визнана повноцінним суб'єктом волі, якщо діє під впливом станів, що послаблюють свідомо-вольовий контроль, пригнічують здатність правильно сприймати, інтерпретувати й адекватно реагувати на критичну ситуацію. Така поведінка здебільшого не відповідає істинній волі особи, виникає без достатньо усвідомленого процесу мотивації та внутрішньої боротьби мотивів.

Список використаних джерел:

1. Варій М. Загальна психологія : [підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей] / М. Варій. – 2-ге видан., випр. і доп. – К. : Центр учбової літератури. – 2007. – 968 с.
2. Дремін В. Теоретические основы концепции преступной деятельности в криминологии / В. Дремін // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 65. – С. 527–539.
3. Загальна психологія : [підручник] / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
4. Зелинский А. Криминальная психология / А. Зелинский. – Киев : Юринком-Интер, 1999. – 240 с.
5. Кримінальне право України : Загальна частина : [підручник] / М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. Бажанова, В. Сташиса, В. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком-Интер, 2005. – 480 с.
6. Кузнецов М. Вольова регуляція діяльності : основні закономірності, етапи і механізми / М. Кузнецов // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_43%281%29__18.
7. Липпс Т. Основные вопросы этики / Т. Липпс ; пер. с нем. М. Лихарева ; под ред. П. Струве, Н. Лосского. – СПб. : Изд-во О.Н. Попова, 1905. – 392 с.
8. Лосский Н. Свобода воли / Н. Лосский. – YMCA Press, 1927. – 182 с.
9. Леонтьев А. Деятельность, сознание, личность : [учебное пособие] / А. Леонтьев. – Москва : Политиздат, 1975. – 304 с.
10. Ойгензихт В. Воля и волеизъявление : очерки теории, философии и психологии права / В. Ойгензихт. – Душанбе : Дониш, 1983. – 256 с.

11. Платонов К., Голубев Г. Психология / К. Платонов, Г. Голубев. – М. : Высшая школа, 1977. – 248 с.
12. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності МОЗ України ; наказ, Інструкція від 5 вересня 2011 р. № 561 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11/para024#o24>.
13. Психология : [учебник для гуманитарных вузов] / под общ. ред. В. Дружинина. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2009. – 656 с.
14. Романов В. Юридическая психология / В. Романов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство «Юрайт», 2012. – 533 с.
15. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
16. Савченко А. Мотив і мотивація злочину : [монографія] / А. Савченко – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
17. Тіщенко В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики / В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – № 27. – С. 139–145.
18. Шульга А. Право і особистість як суб'єкт свідомої, вольової поведінки / А. Шульга // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2011. – №. 2. – С. 84–90.
19. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти : лист МОН від 31 липня 2008 р. № 1/9–484 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS8203.html.
20. Яковлев А. Детерминизм и «свобода воли» : перспективы изучения личности преступника / А. Яковлев // Правоведение. – 1976. – № 6. – С. 63–72.

УДК 343.615.1

РУСАКОВА І.Ю.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ НАСИЛЬСТВА ЯК КОНСТИТУТИВНОЇ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ

У статті розкрито поняття й особливості насильства як ключової ознаки об'єктивної сторони тяжкого тілесного ушкодження. Визначено види насильства, зазначено основні проблеми визначення меж фізичного насильства. Встановлено критерії визначення насильства, що є небезпечним для життя.

Ключові слова: насильство, фізичне насильство, тяжке тілесне ушкодження.

В статье раскрыты понятие и особенности насилия – ключевого признака объективной стороны тяжкого телесного повреждения. Определены виды насилия, указаны основные проблемы определения границ физического насилия. Установлены критерии определения опасного для жизни насилия.

Ключевые слова: насилие, физическое насилие, тяжкое телесное повреждение.

The article reveals the concepts and characteristics of violence as a key feature of the objective side of the grievous bodily harm. The types of violence are defined; the main problems of determining the physical abuse limits are specified. The criteria for determining violence that is life-threatening are lined out.

Key words: violence, physical abuse, grievous bodily harm.

© РУСАКОВА І.Ю. – здобувач кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), суддя (Апеляційний суд Дніпропетровської області)